

Jelena Lj. Spasić
Univerzitet u Kragujevcu
Fakultet pedagoških nauka
Katedra za filološke nauke
jelenaspasic2410@gmail.com

Pregledni naučni rad
УДК: 371.3::811.163.41(075.2)
DOI: 10.19090/MV.2022.13.61-77

INFORMATIVNI TEKSTOVI U UDŽBENICIMA SRPSKOG JEZIKA ZA ČETVRTI RAZRED OSNOVNE ŠKOLE¹

APSTRAKT: Primenom deskriptivne metode u radu ispitujemo zastupljenost i raznovrsnost informativnih tekstova u udžbenicima srpskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Korpus čine aktuelni udžbenici različitih izdavača. Analizom su izdvojene vrste i funkcije informativnih tekstova koji su zastupljeni u udžbenicima srpskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Informativne tekstove u našem korpusu analiziramo primenjujući kriterijum primerenosti uzrastu, kao i na osnovu prateće didaktičko-metodičke aparature. Analiza pokazuje da u čitankama najčešće postoje tekstovi iz enciklopedija o pojmovima iz književnog dela, dok u gramatikama i radnim sveskama preovlađuju tekstovi svakodnevnne namene za proveru razumevanja pročitanog ili zasićeni jezičkim pojavama koje se obrađuju. Značaj ovakvog izučavanja ogleda se u analizi postojećeg stanja i preporukama za unapređivanje nastave srpskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Veća zastupljenost informativnih tekstova u udžbenicima, uz odgovarajuću didaktičko-metodičku literaturu, doprinosi razvoju funkcionalne i medijske pismenosti, kao i unapređivanju čitalačke kompetencije.

Ključne reči: metodika nastave srpskog jezika, srpski jezik, neknjiževni tekst, informativni tekst, udžbenici.

INFORMATIVE TEXTS IN SERBIAN LANGUAGE TEXTBOOKS FOR THE FOURTH GRADE OF PRIMARY SCHOOL

ABSTRACT: In this paper we apply the descriptive method to examine the representation of informative texts in textbooks of the Serbian language for the fourth grade of primary school. The corpus consists of the current textbooks from different publishers. The analysis has isolated the types and functions of informative texts in textbooks for the Serbian

¹ Rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru bilateralnog projekta *Krize, izazovi i savremeni obrazovni sistem*, koji realizuju i finansiraju Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu (Srbija) i Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore (Crna Gora) (2021–2023).

language for the fourth grade of primary school. The informative texts in our corpus are analysed by applying the criteria of age appropriateness and the criteria of didactic-methodical preparation. The analysis shows that texts from encyclopedias are the most frequent in reading books, while in grammar books and workbooks texts for everyday purposes prevail in teaching reading comprehension or are saturated with linguistic phenomena being taught. The importance of this study is reflected in the analysis of the current situation and recommendations for improving the Serbian language instruction in the fourth grade of primary school. The increased representation of informative texts in textbooks, together with the corresponding didactic-methodological literature, contributes to the development of functional and media literacy, as well as to the improvement of reading competences.

Key words: methodology of teaching Serbian language, Serbian language, non-literary texts, informative text, textbooks.

1. UVOD

Natpredmetni status maternjeg jezika ogleda se u činjenici da ovaj školski predmet razvija „sve osnovne funkcije jezika i mišljenja: komunikativnu, intelektualnu, informacionu, organizacionu” (Dragičević 2021: 21). Iako je osposobljenost za pisanje i tumačenje informativnih tekstova važan element funkcionalne pismenosti, ovom tipu neknjiževnih tekstova nije posvećena veća pažnja u nastavi srpskog jezika.

Informativni tekst jeste vrsta neknjiževnog teksta koji iznosi informacije, teži jasnosti i nedvosmislenosti. Neknjiževni tekstovi se mogu podeliti na pripovedačke, izlagačke, argumentativne, istraživačke i vizuelne (Mur 2010: 3). Informativni novinski tekstovi spadaju u izlagačke tekstove, kojima se daju obaveštenja i objašnjenja, tačne i istinite informacije (Mur 2010: 26).

Osnovni konfiguratívni elementi teksta organizovani su prema određenoj šemi, prostorna organizacija konstituenata daje formalni oblik tekstu, a okvirna ili dominantna sekvenca određuje tip teksta (Vuković 2000: 98). Primera radi, novinsku vest odlikuje čvrsta tekstualna struktura koju čine naslovni blok, lid i telo vesti, a istu strukturu ima i novinski izveštaj, koji se od novinske vesti razlikuje po formalnoj raščlanjenosti teksta na paragrafe, a u semantičkom pogledu po prikazivanju razvoja i detalja događaja (Spasić 2017: 610).

Informativni tekstovi se javljaju u naučnom, administrativnom i publicističkom stilu, u okviru određenih podstilova, a postoje i tipovi informativnih tekstova sa kojima se svakodnevno srećemo, ali se ne mogu podvesti ni pod jedan od pet funkcionalnih stilova srpskog jezika (npr. lekarski ili kulinarski recepti).

Naučno-informativnim tekstovima pripadaju biografije i bibliografije. Žanr zvaničnog pisma spada u personalni podstil administrativnog stila. Jezik

elektronskog pisma odlikuje ekonomičnost koja je svojstvena administrativno-poslovnom stilu, čiju sintaksu odlikuju kratke rečenice, bez suvišnih opisa, uz nizanje rečenica po logičkom sledu (Silić 2006: 73). Za sintaksu SMS poruke takođe se može reći da je najbliža sintaksi administrativno-poslovnog stila (Silić 2006: 74). Kulinarski recepti imaju takođe informativnu funkciju, a odlikuju ih i šematizovanost i prisustvo fotografije (Katnić-Bakaršić 1999: 63).

Osnovna funkcija informativnih tekstova u udžbenicima srpskog jezika jeste „dolaženje do informacija o predmetima i pojavama bliskim uzrastu učenika i njihovim interesovanjima” (Stojkov 2021: 420). U okviru nastave usmenog i pismenog izražavanja informativnim tekstovima posvećeno je manje prostora, pre svega u vidu izveštavanja (Milatović 2011: 344), tumačenja i pisanja pisama (najčešće privatnih, ređe poslovnih), čestitki i molbi, ili u vidu popunjavanja obrazaca (Milatović 2011: 368).

Programom nastave i učenja definisani ishodi za nastavni predmet Srpski jezik obuhvataju nekoliko ishoda koji se ostvaruju kroz korišćenje informativnih tekstova u nastavi, jer će po završetku četvrtog razreda učenik moći da:

- čita sa razumevanjem različite vrste tekstova;
- napiše razglednicu, čestitku, privatno pismo;
- prilagodi jezički izraz komunikativnoj situaciji – formalnoj i neformalnoj;
- poveže informacije iskazane u linearnom i nelinearnom tekstu i na osnovu njih izvodi zaključak;
- pravilno strukturira tekst (*Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja*, str. 2).

U *Programom nastave i učenja* propisane nastavne sadržaje spada obrada naučnopopularnih i informativnih tekstova iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu koji govore o našim znamenitim književnicama, slikarkama i naučnicama, o prirodnim lepotama naše zemlje i njenim kulturnim znamenitostima, o zanimljivim predelima, narodima i običajima sveta, kao i o bontonu (*Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja*, str. 2). U funkciji unapređivanja jezičke kulture učenike četvrtog razreda treba upoznati sa žanrom razglednice, čestitke i pisma kroz funkcionalni pristup, koji podrazumeva samostalno pisanje ovakvih tekstova uz prethodno upoznavanje sa zakonitostima njihovog oblikovanja. Posebnu pažnju treba pokloniti adresiranju pisma i razglednice i povezivanju s odgovarajućim nastavnim sadržajima iz oblasti pravopisa (*Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja*, str. 6).

Poučavanje strategijama čitanja i razumevanja pročitano na tekstovima svih funkcionalnih stilova doprinosi većoj osposobljenosti za učenje svih nastavnih predmeta (Bićanin 2017: 182). Budući da čitalačka pismenosti podrazumeva „sposobnost pojedinca da samostalno pronađe podatke i informacije, koristi se njima, razumije ih, promišlja o njima i zauzima kritički stav” (Odža, Mudrovčić 2018: 148), osposobljavanjem učenika za razumevanje informativnih tekstova doprinosimo ujedno i razvoju njihove čitalačke pismenosti.

2. PRETHODNA ISTRAŽIVANJA

Informativni i uopšte neknjiževni tekstovi predmet su proučavanja svega nekoliko radova iz oblasti metodike srpskog jezika. U novijoj studiji o zastupljenosti neknjiževnih tekstova u bukvarima istaknuta je činjenica da, pored bukvarskih tekstova, učenike treba upoznati i s drugim vrstama neknjiževnih tekstova, jer rezultati internacionalnih testiranja razumevanja pročitano pokazuju da naši đaci imaju poteškoće prilikom dekodiranja neknjiževnih tekstova (Stojkov 2021: 425). U studijama o problemski zasnovanoj obradi žanra novinske vesti i novinskog izveštaja ukazano je na značaj samostalnog rada učenika na otkrivanju jezičkih specifičnosti ovih novinskih žanrova i analizi njihove strukture (Spasić 2012a: 46; Spasić 2012: 91).

Ukazano je i na neophodnost osavremenjivanja nastave novinske stilistike u osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj nastavi srpskog jezika i književnosti, pre svega zarad osposobljavanja učenika za razumevanje informacija iznetih u medijima i vrednovanje medijskih poruka (Spasić 2019: 584).

U stranoj metodičkoj literaturi podučavanju neknjiževne stilistike posvećeno je više pažnje. Lambrou predstavlja inovativan način podučavanja neknjiževne stilistike kroz primenu sociolingvističkog modela narativne strukture na usmene narative o ličnom iskustvu i realnim događajima, koja će kod učenika razviti sposobnosti prikupljanja jezičke građe, njenog transkribovanja, analize i interpretacije, a ujedno će im pružiti uvid i u sopstvene pripovedačke tehnike (Lambrou 2011: 218). Medijskom opismenjavanju posvećen je niz stranih radova. Istaknuta je činjenica da medijsko obrazovanje zaostaje za savremenim konceptima medijske pismenosti, koja obuhvata interdisciplinarna znanja o funkcionisanju svih medija (Erjavec 2005: 98). Istaknuti su načini na koje se medijsko obrazovanje može uklopiti u programe predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja (Alvarado, Boyd-Barret 1992), integrisanjem teorije, empirijskih studija i novih tehnologija (Watson, Zyngier 2007). U novijim radovima više pažnje se posvećuje osposobljavanju učenika za korišćenje digitalnih medija, jer su

učenici veoma zainteresovani za njih (Hongxia, Jing 2021), pri čemu učitelji treba da imaju aktivnu ulogu u medijskom obrazovanju (Mertala 2020). U kontekstu onlajn nastave tokom pandemije virusa COVID-19 istaknut je značaj korišćenja autentičnih digitalnih tekstova u nastavi čitanja, jer se time poboljšavaju motivacija, interakcija i razumevanje tekstova (Reiber-Kuijpers, Kral, Meijer 2021).

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Analiza je sprovedena na vertikalnom planu, u okviru mlađih razreda osnovne škole, sa ciljem ispitivanja zastupljenosti i raznovrsnosti informativnih tekstova u udžbeničkim kompletima iz srpskog jezika. Iz ovako postavljenog cilja proizilaze sledeći zadaci:

- uporediti zastupljenost informativnih tekstova u udžbeničkim kompletima različitih izdavača;
- identifikovati vrste informativnih tekstova u udžbeničkim kompletima različitih izdavača;
- utvrditi namenu različitih vrsta informativnih tekstova u udžbenicima;
- utvrditi prilagođenost informativnih tekstova uzrastu učenika;
- utvrditi da li informativne tekstove prati odgovarajuća didaktičko-metodička literatura.

U radu je korišćena deskriptivna metoda, shodno vrsti građe koju proučavamo, kao i postavljenim ciljevima istraživanja. Kao istraživačka tehnika korišćena je analiza sadržaja.

Ispitivanje je sprovedeno na uzorku koji čini sedam odobrenih udžbeničkih kompleta za četvrti razred iz predmeta Srpski jezik izdavača Vulkan, BIGZ školstvo, Novi Logos, Eduka, Klett, Kreativni centar i Freska.

4. INFORMATIVNI TEKSTOVI U UDŽBENICIMA SRPSKOG JEZIKA ZA ČETVRTI RAZRED OSNOVNE ŠKOLE

Istraživanjem su obuhvaćeni savremeni udžbenici srpskog jezika za četvrti razred osnovne škole različitih izdavača sa ciljem izdvajanja vrsta informativnih tekstova koji su u njima zastupljeni i analize tekstova na osnovu njihove namene.

U skladu s *Programom* propisanim izborom informativnih tekstova (*Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja*,

str. 2), u udžbenicima za četvrti razred zastupljeni su tekstovi o značajnim ličnostima iz srpske istorije (Stanković Šošo, Čabrić 2021, Dimitrijević 2021), o srpskim lokalitetima (Stanković Šošo, Srdić, Petković 2021, Marinković 2020a: 60, Marinković, Marković 2020a: 122), o našim znamenitim slikarkama, naučnicama i književnicama (Stanković Šošo, Srdić, Petković 2021), ali i o praznicima naroda sveta (Marinković 2020: 93–94).

Najzastupljenija vrsta informativnih tekstova u našem korpusu jesu enciklopedijski tekstovi, a najčešće su namenjeni proverbi razumevanja pročitano i praćeni odgovarajućom didaktičko-metodičkom aparaturom. Kraći informativni tekstovi u čitankama mogu iznositi dodatne informacije o pojmovima koji se pominju u književnom delu i namenjeni su učenicima koji žele da znaju više.

U radnim listovima za četvrti razred Novog Logosa tekstovi iz enciklopedije *S decom oko sveta* T. Rodić namenjeni su proverbi razumevanja pročitano i praćeni su odgovarajućom didaktičko-metodičkom aparaturom (Stanković Šošo, Srdić, Petković 2021: 114–117). Izbor tekstova iz enciklopedija nalazimo u čitankama različitih izdavača i to najčešće u čitanci izdavača Novi Logos (Stanković Šošo, Čabrić 2021: 57; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 20; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 22; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 24; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 27; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 88; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 46–51), a česti su i u Vulkanovoj *Čitanci* (Dimitrijević 2021: 30–35; Dimitrijević 2021: 153–154; Dimitrijević 2021: 172–175). Kraći informativni tekstovi o pojmovima koji se pominju u književnom delu postoje i u *Čitanci* izdavačke kuće Klett (Žeželj 2020b: 29; Žeželj 2020b: 54; Žeželj 2020b: 66; Žeželj 2020b: 85). BIGZ-ova *Čitanka* takođe donosi brojne zanimljivosti o pojmovima koji se pojavljuju u naslovu književnog dela, kojima učenici bogate svoje znanje (Cvetanović, Kilibarda 2020).

Programski zahtev koji se odnosi na funkcionalno usvajanje i primenu jezičkih zakonitosti i pojava u različitim kontekstima (*Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja*, str. 7) ostvaruje se kroz korišćenje enciklopedijskih tekstova pri obradi gramatičkih sadržaja. U BIGZ-ovoj gramatici, u okviru funkcionalnog pristupa nastavi srpskog jezika, odlomci iz enciklopedija korišćeni su prilikom obrade subjekta (Stakić, Ivezić 2020: 33) i na početku lekcije *Pisanje višečlanih brojeva* (Stakić, Ivezić 2020: 107). U navedenoj gramatici postoje i zanimljivosti o nastanku košarke (Stakić, Ivezić 2020: 37), o božuru (Stakić, Ivezić 2020: 55), olimpijskim igrama (Stakić, Ivezić 2020: 79), Žan Anri Dinanu (Stakić, Ivezić 2020: 82), herojima Zoološkog vrta u Beogradu (Stakić, Ivezić 2020: 88), kao i o prvim kišobranima (Stakić, Ivezić 2020: 102).

Zadatak da pretraže enciklopedije za decu u potrazi za zanimljivostima o lastama učenici dobijaju u Vulkanovoj *Čitanci* (Dimitrijević 2021: 23). To je jedan od retkih zadataka kroz koji se kod učenika razvija sposobnost traženja informacije u nelinearnom tekstu, što jeste i jedan od očekivanih ishoda na kraju četvrtog razreda. U savremenim udžbenicima srpskog jezika izostaju drugi tipovi nelinearnih informativnih tekstova, kao što su grafikoni, tabele, legende i mape uma. Izuzetak predstavlja *Čitanka* izdavača Novi Logos u kojoj se pred učenike postavlja zadatak da na geografskoj karti Srbije pronađu opisane lokalitete, u čemu im može pomoći legenda sa objašnjenjima značenja simbola i boja na karti.

Kako bismo kod učenika razvili čitalačke strategije, koristimo različite vrste tekstova u kojima treba pronaći informacije, interpretirati ih, promišljati i evaluirati (*Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja*, str. 6). U udžbenicima srpskog jezika za četvrti razred razvoju čitalačkih strategija namenjeni su tekstovi biografija. Radni listovi Novog Logosa za četvrti razred sadrže informativne tekstove o značajnim ličnostima iz srpske istorije. Na osnovu njihovog sadržaja treba odgonetnuti o kojoj ličnosti je reč (Stanković Šošo, Srđić, Petković 2021: 147–148). Tu su i tekstovi o srpskim gradovima koje prati isti zahtev (Stanković Šošo, Srđić, Petković 2021: 149). U radnim listovima biografije srpskih književnika prati vremenska lenta na kojoj treba označiti razdoblja u kojima su one živele (Stanković Šošo, Srđić, Petković 2021: 188), a u gramatici, u okviru obrade upravnog govora postoji odlomak iz biografije Leonarda da Vinčija (Srđić, Petković 2021: 86). Biografije srpskih književnika i slikarki nalazimo u *Čitanci* Novog Logosa (Stanković Šošo, Čabrić 2021: 239–251). Vulkanova čitanka za četvrti razred, pored kratkih biografija pisaca, sadrži i biografije značajnih ličnosti srpske istorije koje se pominju u književnim delima (Dimitrijević 2021: 39–40), kao i biografije srpskih slikarki i naučnica (Dimitrijević 2021: 53–57). U okviru Vulkanovog udžbeničkog kompleta postoje biografije srpskih slikarki u *Radnoj svesci 4: uz Gramatiku*, praćene zadacima za proveru razumevanja pročitano, uz zadatke za samostalno sastavljanje kraće biografije i obaveštenja o izložbi (Milićević i dr. 2021: 14–18), a sistematizaciji znanja služe biografije-odgonetke u okviru *Malog kviza znanja o piscima* (Milićević i dr. 2021: 39–42).

Informativni tekstovi iz časopisa za decu i dnevnih novina u gramatikama i radnim sveskama za četvrti razred osnovne škole najčešće nalaze svoju namenu u okviru funkcionalnog pristupa jezičkim sadržajima. Naučnopopularni tekst o mužjaku carskog pingvina iz časopisa *Nacionalna geografija junior* dat je u okviru vežbanja *Vrste reči – službe reči* u radnoj svesci za četvrti razred izdavača Novi

Logos (Stanković Šošo, Srdić, Petković 2021: 44); tekst ekološke tematike iz istog časopisa postoji u gramatici istog izdavača (Srdić, Petković 2021: 49); adaptirani novinski tekst o likovima iz crtanih filmova dat je u okviru obrade pisanja imena ljudi, životinja i likova (Srdić, Petković 2021: 91), a za uvežbavanje pisanja naziva stanovnika država dat je prilagođeni tekst iz *Malog Politikinog zabavnika* pod naslovom *Uskršnji običaji* (Srdić, Petković 2021: 99). Upotreba teksta iz časopisa za decu za ilustriranje ključnog pojma iz književnog dela javlja se u Vulkanovoj *Čitanci*, gde tekst *Vlakna paučine* iz lista za decu *Neven* prati pesmu *Paukovo delo* Desanke Maksimović (Dimitrijević 2021: 25).

Informativni žanrovi pismo, razglednica, čestitka i poruka, u skladu sa programskim zahtevima, nalaze svoje mesto u gramatikama i radnim sveskama. Učenici se upoznaju sa primerima navedenih vrsta tekstova, sa zakonitostima njihovog oblikovanja, a potom se od njih traži da samostalno napišu pismo, razglednicu, čestitku ili poruku, vodeći računa o adresiranju. Posebna pažnja posvećena je funkcionalnom povezivanju pravopisnih sadržaja sa upoznavanjem glavnih odlika pobrojanih žanrova. U radnoj svesci izdavača Novi Logos u okviru pravopisnog vežbanja dat je tekst formalnog pisma u koji treba upisati odgovarajuće oblike lične zamenice *Vi* (Stanković Šošo, Srdić, Petković 2021: 67), a sličan zadatak postoji i u gramatici istog izdavača (Srdić, Petković 2021: 110). U vežbanju *Pisanje pisma, razglednice i čestitke* učenicima se najpre nude tekstovi čestitke, pozivnice, pisma i razglednice koje treba prepoznati, a potom dobijaju zadatke da pravilno adresiraju pismo i razglednicu, kao i da napišu pismo svom drugu, pozivnicu za rođendan, razglednicu i rođendansku čestitku (Stanković Šošo, Srdić, Petković 2021: 74–77). Slični zadaci postoje i u gramatici Novog Logosa (Srdić, Petković 2021: 135–138, Srdić, Petković 2021: 141). I u okviru vežbanja za sistematizaciju gradiva učenici prepoznaju žanr pisma, razglednice i čestitke (Stanković Šošo, Srdić, Petković 2021: 82). U gramatici za četvrti razred izdavačke kuće Klett, u okviru lekcije *Zašto i kako se pišu čestitke i razglednice*, dat je primer napisane razglednice/čestitke (Žeželj 2020: 55), kao i zadatak za samostalno pisanje rođendanske čestitke (Žeželj 2020: 56), a slični zadaci postoje i u lekciji *Kako pišemo pismo* (Žeželj 2020: 57–59). U lekciji *Pisanje pisma, razglednice i čestitke* postoje primeri pisanja navedenih vrsta tekstova, pravila za pisanje pisma, primer za adresiranje pisma, kao i *Jezička pouka* o razlikama između SMS poruke, imejla i pisma (Stakić, Ivezić 2020: 133), nakon koje sledi vežbanje (Stakić, Ivezić 2020: 130–135). U BIGZ-ovoj radnoj svesci učenici se osposobljavaju za služenje jezikom u različitim funkcijama kroz pisanje poruke zahvalnosti (Cvetanović, Kilibarda 2020a: 7, Cvetanović, Kilibarda 2020a: 63), čestitke (Cvetanović,

Kilibarda 2020a: 13), poruke mlađem drugu (Cvetanović, Kilibarda 2020a: 49), kao i kroz pisanje SMS poruke (Cvetanović, Kilibarda 2020a: 57) i izveštaja o vremenskoj prognozi (Cvetanović, Kilibarda 2020a: 67).

U gramatici izdavača Novi Logos, u okviru nastavne jedinice *Pisanje imena stanovnika država i naselja* dat je kraći informativni tekst o praznicima, koji je zasićen nazivima stanovnika mesta (Srđić, Petković 2021: 97), dok se informativni tekst o golubovima pismošama nalazi u okviru obrade žanra pisma (Srđić, Petković 2021: 134). U čitanci istog izdavača postoji informativni tekst o rekama Srbije (Stanković Šošo, Čabrić 2021: 45), tekst o značajnim ličnostima i događajima iz srpske istorije (Stanković Šošo, Čabrić 2021: 120; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 124; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 142; Stanković Šošo, Čabrić 2021: 148), kraći tekstovi o pticama (Stanković Šošo, Čabrić 2021: 178).

Tekst obaveštenja retko srećemo u gramatikama i radnim sveskama našeg korpusa. U okviru pravopisnog vežbanja u radnoj svesci za četvrti razred izdavača Novi Logos dat je tekst obaveštenja u kom treba uočiti greške i prepisati ga pravilno (Stanković Šošo, Srđić, Petković 2021: 58). U gramatici Novog Logosa pred učenike se postavlja zadatak da sastave obaveštenje (Srđić, Petković 2021: 52).

Sadržaj knjige koji prati odgovarajuća didaktičko-metodička aparatura srećemo samo u jednom udžbeniku. Pronalaženje informacija u sadržaju knjige i zapisivanje slovima broja strane u okviru vežbanja *Pisanje višečlanih brojeva* u radnoj svesci Novog Logosa doprinosi razvoju funkcionalnih znanja (Stanković Šošo, Srđić, Petković 2021: 66).

U skladu sa *Programom nastave i učenja*, u udžbenicima postoje zadaci za samostalno sastavljanje informativnih tekstova. U udžbeniku Kreativnog centra postoje *Šaljive vesti* i zadaci za sastavljanje vesti (Marinković 2020a: 35–36), kao i zadaci za pisanje različitih novinskih rubrika u vežbanju *Moje novine* (Marinković 2020a: 84–85). Radna sveska za četvrti razred izdavačke kuće Klett sadrži zadatke za stvaranje ulaznice (Žeželj 2020a: 48), pisanje zahvalnice (Žeželj 2020a: 77) i pisanje poruke (Žeželj 2020a: 113).

Prilikom obrade informativnog žanra najpre treba ukazati na glavne odlike, na šematizovanu strukturu i glavne elemente teksta, pa tek onda dati učenicima zadatak da samostalno napišu vest, novinsku rubriku, ulaznicu, zahvalnicu ili poruku. Predstavićemo metodički postupak za obradu informativnog žanra na primeru obrade žanra vesti. Polazeći od primera kraće vesti, koja je preuzeta iz novina za decu, treba ukazati na sve formalne elemente koje vest sadrži (naslov, podnaslov, informacija o mestu i vremenu, fotografija). Pred učenike treba

postaviti zadatak da otkriju koju funkciju imaju naslov (privlači pažnju čitalaca i iskazuje glavnu informaciju) i podnaslov (pojašnjava informaciju iz naslova). Od učenika treba tražiti da u tekstu vesti pronađu ključne informacije i odgovore na pitanja: *Gde se nešto desilo? Kada se dogodilo? Kako se dogodilo? Zašto se desilo?* Tek nakon što su uviđanjem otkrili glavne odlike informativnog žanra učenicima treba zadati zadatak da samostalno napišu vest o događaju koji se nedavno dogodio u njihovoj školi ili kraju.

Udžbenici srpskog jezika za četvrti razred osnovne škole ređe upoznaju učenike sa strukturom digitalnih informativnih tekstova i sa karakteristikama digitalnih medija. Informativni tekst o slanju pisama i elektronskih pisama (imejllova) postoji u gramatici Novog Logosa (Srđić, Petković 2021: 138), a zadaci za samostalno pisanje SMS poruke i imejla dati su u Kletovoj *Radnoj svesci uz Čitanku* (Žeželj 2020a: 82).

Na osnovu uvida u analiziranu građu možemo zaključiti da su informativni tekstovi u savremenim udžbenicima srpskog jezika primereni mlađem školskom uzrastu. Autori udžbenika su nastojali da odaberu tekstove koji će učenicima biti zanimljivi. Prilikom ocene didaktičko-metodičke aparature uz informativne tekstove analizirali smo odabir informacija u tekstu, broj pitanja koja prate tekst, zadatke u kojima se traži da učenik usmeno i/ili pismeno odgovori na postavljena pitanja. Analiza je pokazala da programom predviđene informativne tekstove u čitankama za četvrti razred prati odgovarajuća didaktičko-metodička aparatura. Primera radi, u odeljku *Znamenite žene Srbije* u čitanci izdavača Freska data su tri teksta o čuvenim Srpkinjama, koje prati niz pitanja i zadataka za proveru razumevanja pročitano g teksta. Od učenika se traži da podvuče određeni opis u tekstu, otkrije rečenicu u kojoj je iskazana predrasuda, usmeno prepriča jedan pasus, uporedi pročitani tekst sa ranije obrađenim književnim delom ili drugim informativnim tekstom (Joksimović, 2020: 155–164). Sa druge strane, didaktičko-metodičku aparaturu koja prati informativne tekstove u čitanci Kreativnog centra odlikuje manji broj pitanja u kojima se od učenika traži samo da pronađu informacije u tekstu (Marinković, Marković, 2020: 94; Marinković, Marković 2020: 123), a mali broj pitanja nalazimo i nakon izbora tekstova *Upoznajte Srbiju* u *Čitanci* izdavača Novi Logos (Stanković Šošo, Čabrić, 2021: 51).

U udžbenicima za srpski jezik za četvrti razred osnovne škole najzastupljeniji su kraći tekstovi iz enciklopedija, najčešće kao dodatne informacije nakon obrađenog književnog dela u čitanci, ali i u okviru funkcionalnog pristupa nastavi jezika i jezičke kulture u gramatikama i radnim sveskama. Tekstove iz enciklopedija u udžbenicima za četvrti razred prati odgovarajuća didaktičko-

-metodička aparatura u vidu pitanja i podsticaja za pronalaženje informacija u tekstu. Po zastupljenosti se izdvajaju žanrovi pisma, razglednice, čestitke i poruke, kao i biografije. U analiziranim udžbenicima za četvrti razred uočavamo slabiju zastupljenost tekstova iz časopisa za decu, kao i ređe javljanje zadataka za tumačenje i stvaranje tekstova svakodnevne namene kao što su obaveštenja, ulaznice, zahvalnice, poruke ili sadržaji knjiga.

U skladu sa zahtevima nastavnog programa u oblasti jezičke kulture treba unaprediti čitalačku kompetenciju kroz izučavanje linearnih i nelinearnih tekstova, kroz njihovo promišljanje, analizu, povezivanje informacija koji su u tekstovima izneti i izvođenje zaključaka (*Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja*, str. 6). Korišćenjem informativnih tekstova u nastavi srpskog jezika doprinosimo razvoju čitalačke pismenosti učenika. S obzirom na činjenicu da današnje generacije dece mlađeg školskog uzrasta često informacije traže u digitalnim tekstovima, neophodno je uputiti ih u načine pronalaženja informacija u hipertekstu.

5. ZAKLJUČAK

Udžbenici srpskog jezika za četvrti razred osnovne škole nude didaktički priređene informativne tekstove koji služe osposobljavanju učenika za razumevanje pročitano i osposobljavanju za samostalno stvaranje informativnih tekstova. I jedno i drugo doprinose razvoju funkcionalne pismenosti i razvoju veština neophodnih za celoživotno učenje. U četvrtom razredu informativni tekstovi najčešće imaju funkciju provere razumevanja pročitano, kako bi učenici ovladali strategijom sažimanja i drugim važnim strategijama učenja.

S obzirom na činjenicu da u pogledu zastupljenosti informativnih tekstova postoje velike razlike u udžbenicima različitih izdavača – pri čemu neknjiževni tekstovi nisu dovoljno žanrovski razučeni – neophodno je češće korišćenje tekstova iz časopisa za decu, vesti, izveštaja, natpisa, uputstava i obaveštenja. Dekodiranje žanrovski raznorodnih neknjiževnih tekstova pripremiće učenike za tumačenje različitih vrsta poruka i doprineti boljim rezultatima na testovima razumevanja pročitano. Tumačenje i stvaranje kulinarskih i lekarskih recepata ili pisanje oglasa, pozivnica i letaka može se uklopiti u raznolike igre uloga, koje decu uvode u za njih još nepoznat i uzbudljiv svet odraslih (Rakonjac 2021: 15).

Iako je u novijoj literaturi preporučena integracija novih tehnologija u nastavu jezika (Hongxia, Jing 2021), osposobljavanje za savremene vidove pisane komunikacije retko srećemo u aktuelnim udžbenicima za srpski jezik. Pisanje

čestitke u vidu imejla doprinelo bi upoznavanju učenika sa najbržim sredstvom komunikacije i razvoju informatičke pismenosti (Žiordan, Varnije 2019: 129). Pored pisanja prvih imejlova, učenicima treba ponuditi imejlove informativne sadržine propraćene pitanjima kroz koja se proverava razumevanje iznetih informacija, a ujedno ih treba upoznati sa strukturom teksta imejla. S obzirom na činjenicu da se od učenika četvrtog razreda očekuje da samostalno pišu vesti i izveštaje iz školskog života, učenici bi mogli da budu uključeni u rad novinarske sekcije, na kojoj bi uz korišćenje informacione tehnologije i uz pomoć nastavnika informatike bilo kreirano elektronsko izdanje školskog lista (Spasić, 2019: 580).

Usvajanju programom predviđenih ishoda iz predmeta Srpski jezik u četvrtom razredu osnovne škole doprineće i ukazivanje na razlike između linearnog i nelinearnog informativnog teksta. Pored enciklopedijskih tekstova u udžbenicima srpskog jezika za četvrti razred treba da se nađu i drugi tipovi nelinearnih informativnih tekstova, a pred učenike treba postaviti zadatak da u grafikonima, tabelama, legendama i mapama uma pronadu različite informacije, povežu ih i na osnovu toga izvedu zaključak. U udžbenicima treba ukazati i na razlike između teksta i hiperteksta i istaći da je čitanje hiperteksta nalik na kretanje kroz lavirint sa više izlaza, a kao glavni nedostatak hiperteksta treba izdvojiti proizvoljno i slučajno kretanje kroz tekst (Radojčić, Bošković, 2017). Upoznavanje s informativnim žanrovima kroz dečji TV dnevnik i tekstove na internet stranicama za decu, korišćenje više izvora na internetu u nastojanju da se dođe do potpunije informacije kroz poređenje različitih stavova doprinosi razvoju ne samo medijske, već i kritičke pismenosti (Žiordan, Varnije 2019: 129).

Ovladavanje veštinama pronalazjenja ključnih informacija u informativnom tekstu i pisanja različitih informativnih žanrova doprinose ne samo boljem školskom uspehu, već i razvoju funkcionalne, medijske i kritičke pismenosti.

IZVORI

- Цветановић, З., Килибарда, Д. (2020). *Читанка. Српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: БИГЗ школство. [Cvetanović, Z., Kilibarda, D. (2020). *Čitanka. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo].
- Цветановић, З., Килибарда, Д. (2020а). *Радна свеска уз Читанку. Српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: БИГЗ школство. [Cvetanović, Z., Kilibarda, D. (2020a). *Radna sveska uz Čitanku. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo].

- Димитријевић, М. (2021). *Читанка 4: српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: Вулкан издаваштво. [Dimitrijević, M. (2021). *Čitanka 4: srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Vulkan izdavaštvo].
- Јоксимовић, С. (2020). *Читанка за четврти разред основне школе*. Београд: Фреска. [Joksimović, S. (2020). *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Freska].
- Јоксимовић, С. (2020а). *Српски језик 4. Радна свеска за четврти разред основне школе*. Београд: Фреска. [Joksimović, S. (2020a). *Srpski jezik 4. Radna sveska za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Freska].
- Јоксимовић, С. (2020б). *Свет речи. Српски језик 4. Језик и језичка култура: уџбеник за четврти разред основне школе*. Београд: Фреска. [Joksimović, S. (2020b). *Svet reči. Srpski jezik 4. Jezik i jezička kultura: udžbenik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Freska].
- Јовић, М., Тодоров, Н. (2021). *Читанка: уџбеник за четврти разред основне школе*. Београд: Едука. [Jović, M., Todorov, N. (2021). *Čitanka: udžbenik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka].
- Јухас, И., Игњатовић, Ј. (2021). *Поуке о језику: уџбеник из српског језика за четврти разред основне школе*. Београд: Едука. [Juhas, I., Ignjatović, J. (2021). *Pouke o jeziku: udžbenik iz srpskog jezika za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka].
- Маринковић, С. (2020а). *Српски језик 4: за четврти разред основне школе*. Београд: Креативни центар. [Marinković, S. (2020a). *Srpski jezik 4: za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar].
- Маринковић, С., Марковић, С. (2020). *Читанка 4: српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: Креативни центар. [Marinković, S., Marković, S. (2020). *Čitanka 4: srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar].
- Милићевић, Д., Ракоњац Николов, С., Колаковић, К., Петровић, А. (2021). *Радна свеска 4: уз Граматику за четврти разред основне школе*. Београд: Вулкан издаваштво. [Milićević, D., Rakonjac Nikolov, S., Kolaković, K., Petrović, A. (2021). *Radna sveska 4: uz Gramatiku za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Vulkan izdavaštvo].
- Срдић, Ј., Петковић, З. (2021). *Грамматика за српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: Клет. [Srđić, J., Petković, Z. (2021). *Gramatika za srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klet].

- Стакић, М., Ивезић, А. (2020). *Граматика: уџбеник и радна свеска. Српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: БИГЗ школство. [Stakić, M., Ivezić, A. (2020). *Gramatika: udžbenik i radna sveska. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo].
- Станковић Шошо, Н., Чабрић, С. (2021). *Читанка за српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: Нови Логос. [Stanković Šošo, N., Čabrić, S. (2021). *Čitanka za srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos].
- Станковић Шошо, Н., Срдић, Ј., Петковић, З. (2021). *Радна свеска уз уџбенички комплет из српског језика за четврти разред основне школе*. Београд: Нови Логос. [Stanković Šošo, N., Srdić, J., Petković, Z. (2021). *Radna sveska uz udžbenički komplet iz srpskog jezika za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos].
- Тодоров, Н., Кеча, С., Јухас, И., Игњатовић, Ј. (2021). *Радна свеска српски језик: уџбеник за четврти разред основне школе*. Београд: Едука. [Todorov, N., Keča, S., Juhas, I., Ignjatović, J. (2021). *Radna sveska srpski jezik: udžbenik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka].
- Жежељ, Р. (2020). *Наш језик и култура изражавања. Српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: Klett. [Žeželj, R. (2020). *Naš jezik i kultura izražavanja. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klett].
- Жежељ, Р. (2020а). *Радна свеска уз Читанку. Српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: Klett. [Žeželj, R. (2020a). *Radna sveska uz Čitanku. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klett].
- Жежељ, Р. (2020б). *Река речи. Читанка за четврти разред основне школе*. Београд: Klett. [Žeželj, R. (2020b). *Reka reči. Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klett].

LITERATURA

- Alvarado, M., Boyd-Barret, O. (1992). *Media education: introduction*. London: BFI Pub.
- Bićanin, J. (2017). Neknjiževni tekstovi u poučavanju strategije sažimanja. *Metodički vidici* 7 (7): 181–198.
- Драгићевић, Р. (2021). Питања српског језика и књижевности у основној школи, у *Статус српског језика и књижевности у образовном систему*, ур. М. Ковачевић (Београд: ЗУОВ): 13–28. [Dragićević, R. (2021). Pitanja srpskog jezika i književnosti u osnovnoj školi, u *Status*

- srpskog jezika i književnosti u obrazovnom sistemu*, ur. M. Kovačević (Beograd: ZUOV): 13–28].
- Erjavec, K. (2005). Media education: from concept to school practice, in *Medijska pismenost i civilno društvo*, ed. N. Zgrabljić Rotar (Sarajevo: Media centar): 77–106.
- Hongxia, M., Jing L. (2021). An Innovative Method for Digital Media Education Based on Mobile Internet Technology. *International Journal of Emerging Technologies in Learning* 16 (13): 68–81.
- Odža, I., Mudrović, J. (2018). Metodčki pristup obradi lektire u prvom razredu osnovne škole: izazovi za poticanje i razvijanje čitateljskih kompetencija. *Metodčki vidici* 9: 145–161.
- Lambrou, M. (2011). Teaching non-literary stylistics, in *Teaching Stylistics*, ed. L. Jeffries, D. McIntire (Palgrave Macmillan): 200–220.
- Mertala, P. (2020). Misunderstanding Child-Centeredness: The Case of “Child 2.0” and Media Education. *Journal of Media Literacy Education* 12 (1): 26–41.
- Mur, Dž. E. (2010). *Kako pisati neknjiževne tekstove: priručnik za nastavnike i učenike*. Beograd: Kreativni centar.
- Програм наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања (2017). *Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије* 66 (10), од 14. 12. 2017. [Program nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja (2017). *Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije* 66 (10), od 14. 12. 2017].
- Програм наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања (2018). *Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије* 67 (16), од 17. 9. 2018. [Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja (2018). *Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije* 67 (16), od 17. 9. 2018].
- Програм наставе и учења за трећи разред основног васпитања и образовања (2019). *Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије* 68 (5), од 25. 5. 2019. [Program nastave i učenja za treći razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja (2019). *Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije* 68 (5), od 25. 5. 2019].
- Програм наставе и учења за четврти разред основног васпитања и образовања (2019). *Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије* 68 (11), од 15. 8. 2019. [Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja (2019). *Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije* 68 (11), od 15. 8. 2019].

- Radojčić, S., Bošković, D. (2017). *Nelinearno čitanje i hipertekst*. Pristupljeno 31. 3. 2022. URL: <<https://lus2017blog.wordpress.com/naucni-clanci/sasa-radojcic/>>.
- Ракоњац, Б. (2021). *Креативне идеје за наставу српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар. [Rakonjac, B. (2021). *Kreativne ideje za nastavu srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Kreativni centar].
- Reiber-Kuijpers, M., Kral, M., & Meijer, P. (2021). Digital reading in a second or foreign language: A systematic literature review. *Computers & Education*, 163. Pristupljeno 21. 12. 2021. URL: <<https://ezproxy.nb.rs:2055/science/article/pii/S0360131520303134>>.
- Shubitz, S. (2016). *Craft Moves: Lesson Sets for Teaching Writing with Mentor Texts*. Stenhouse Publishers.
- Silić, J. (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Спасић, Ј. (2012). Извештај у настави српског језика. *Узданица: часопис за језик, књижевност, уметност* 9 (1): 83–92. [Spasić, J. (2012). Izveštaj u nastavi srpskog jezika. *Uzdanica: časopis za jezik, književnost, umetnost* 9 (1): 83–92].
- Спасић, Ј. (2012а). Вест у настави српског језика. *Узданица: часопис за језик, књижевност, уметност* 9 (2): 35–47. [Spasić, J. (2012а). Vest u nastavi srpskog jezika. *Uzdanica: časopis za jezik, književnost, umetnost* 9 (2): 35–47].
- Спасић, Ј. (2017). Диференцијалне језичко-стилске карактеристике новинског извештаја. *Српски језик: студије српске и словенске* 22: 609–628. [Spasić, J. (2017). Diferencijalne jezičko-stilske karakteristike novinskog izveštaja. *Srpski jezik: studije srpske i slovenske* 22: 609–628].
- Спасић, Ј. (2019). Настава новинарске стилистике у светлу социологије медија. *Социолошки преглед* 53 (2): 577–595. [Spasić, J. (2019). Nastava novinarske stilistike u svetlu sociologije medija. *Sociološki pregled* 53 (2): 577–595].
- Vuković, N. (2000). *Putevi stilističke ideje*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore; Nikšić: Jasen.
- Watson, G., Zyngier, S. (2007). *Literature and Stylistics for Language Learners: Theory and Practice*. Palgrave Macmillan.

Jelena Spasić
University of Kragujevac
Faculty of Education
Department of Philology

INFORMATIVE TEXTS IN SERBIAN LANGUAGE TEXTBOOKS FOR THE FOURTH
GRADE OF PRIMARY SCHOOL

Summary

In this paper we apply the descriptive method to examine the representation of informative texts in textbooks of the Serbian language in the fourth grade of primary school. The goal is achieved by using the method of content analysis. The corpus consists of the current textbooks from different publishers. The methodological interpretation of the informative texts is seen through the analysis of textbook literature intended for younger students. The study shows the types and functions of informative texts in textbooks for the Serbian language for the fourth grade of primary school. The informative texts in our corpus are analyzed by applying the criteria of age appropriateness and the criteria of didactic-methodical preparation. The analysis shows that texts from encyclopedias are the most frequent in reading books, while in grammar books and workbooks texts for everyday purposes prevail in teaching reading comprehension or are saturated with linguistic phenomena being taught. The results of the research have shown that informative texts are appropriate for students' age. There are significant differences in the frequency and diversity of informative texts in current textbooks for teaching the Serbian language in the fourth grade by different publishers. In the concluding observations, pedagogical implications of the study of the selection of informative texts in textbooks for younger learners are presented. We point out the need for more contemporary methodical approaches to the use of informative texts in Serbian language teaching.

Key words: methodology of teaching Serbian language, Serbian language, non-literary texts, informative text, textbooks.

Primljeno: 14. 1. 2022.
Prihvaćeno: 17. 7. 2022.

